

مقایسه مسئولیت دختران با پسران نوجوان در ارتکاب جرایم تعزیری در فقه امامیه و حقوق ایران*

بهارک شاهد*

ابوالحسن شاکری**

میثاق شیرازی***

چکیده

دختران و پسران تا قبل سن بلوغ طفل و پس از آن نوجوان هستند. ضمانت اجرای ارتکاب جرم تعزیری بعد از ۹ سال تا ۱۵ سال شمسی چه پسر یا دختر حتی اگر بالغ و نوجوان باشند، اقدامات تأمینی و تربیتی است که در این خصوص تفاوتی بین آن‌ها نیست. اگر دختران پس از رسیدن به سن ۱۵ سال شمسی مرتکب جرم تعزیری شوند به مجازات مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ محکوم می‌گردند، ولی اگر پسران پس از رسیدن به سن ۱۵ سال شمسی مرتکب جرم تعزیری شوند در صورتی که ثابت شود هنوز به سن بلوغ نرسیده‌اند چون مجازات فرع بر مسئولیت کیفری و رسیدن به سن بلوغ است به مجازات مذکور در ماده ۸۹ مذکور محکوم نمی‌شوند که دلالت بر تفاوت بین دختران با پسران دارد. با لحاظ اطلاق تعزیر در مواد ۸۸ و ۸۹ قانون مجازات اسلامی که اعم از تعزیر منصوص شرعی یا غیر آن است و تفسیر مضیق قوانین جزائی به- نفع متهم، همچنان باید ضمانت اجرای ارتکاب هر نوع جرم تعزیری توسط پسر یا دختر نوجوان را حسب سن صرفا اقدامات تأمینی و تربیتی یا مجازات نقصان یافته مذکور در این مواد دانست که دلالت بر عدم تفاوت بین آن‌ها دارد.

کلید واژه‌ها: دختر، پسر، نوجوان، مسئولیت کیفری، اقدامات تأمینی و تربیتی.

۱- تاریخ وصول: (۱۳۹۸/۰۳/۱۱) تاریخ پذیرش: (۱۴۰۰/۱۲/۱۹)

* استادیار، گروه حقوق، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران (نویسنده مسئول)

Baharak.shahed@gmail.com

** استاد، گروه حقوق، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران Shahkeri_criminallaw@yahoo.com

*** کارشناس ارشد، حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

misagh_shirazi@yahoo.com

۱- مقدمه

تحقیقا احکام صادره از دادگاه های کیفری باید مبتنی بر واقعیات باشند، از جمله امور واقعی سن بلوغ در مرتکبین جرم اعم از دختران یا پسران است. در شریعت اسلام چون بلوغ از شرایط عامه تکلیف است، بنابراین چنانچه پسر یا دختری بالغ نباشد مکلف محسوب نمی شود؛ از آنجا که مقررات جزایی اسلام در مورد افراد مکلف اجرا می شود در مورد آنها اجرا نخواهد شد، ولی رفتار ناصواب صغار نیز بی پاسخ نیست، فقها عموما زنا، سرقت و دیگر جرائم موجب حد صغیر اعم از ممیز و غیرممیز را مشمول مجازات حد ندانسته و حکم به تأدیب می دهند (ابن براج، ۱۴۰۶، ۵۵۵ _ ابن زهره، ۱۴۱۷، ۴۳۳). مطابق با قانون مجازات اسلامی در ماده ۱۴۷ دختران و پسران بترتیب در سن ۹ و ۱۵ سال قمری بالغ می شوند، ولی واقعا تردید است که همه دختران یا پسران در قلمرو گسترده جغرافیایی ایران در سن ۹ و ۱۵ سال قمری بالغ شوند، برخی در سنین کمتر از ۹ و ۱۵ سال و برخی در سنین بیشتر از ۹ و ۱۵ سال قمری بالغ می شوند (زراعتی، ۱۳۸۴، ۵۲۴) که تحقیقا حداقل با نشانه ای در ظاهر بدن، خود را نشان می دهد والا باید تابع سن بود که فقهای امامیه در این خصوص نظرات مختلفی دارند (نجفی، ۱۳۸۶، ۲/ ۵؛ طبرسی، ۱۴۰۶، ۲/ ۳۸۴؛ طوسی، ۱۳۹۰، ۴/ ۳۱۸). حسب مقررات مذکور در قانون مجازات اسلامی دختران بعد از رسیدن به سن بلوغ تا سن ۱۸ سال تمام شمسی نوجوان محسوب می شوند، در حالی که پسران بعد از رسیدن به سن بلوغ که در قانون مجازات اسلامی ۱۵ سال قمری است تا سن ۱۸ سال تمام شمسی نوجوان به حساب می آیند؛ همین تفاوت سن در دوران نوجوانی از منظر حقوق کیفری می تواند موجب تفاوت در مسئولیت باشد که در این مقاله به مسئولیت دختران و پسران نوجوان به قیاس در ارتکاب جرم تعزیری پرداخته شده است.

کسی که تعهدی برعهده می گیرد مسئول است، اگر از انجام آن سر باز زند از او بازخواست می شود که همواره با التزام و مسئولیت همراه است (اردبیلی، ۱۳۹۳، ۲/ ۱۴۶) مسئولیت در لغت به معنی موظف بودن به انجام دادن امری است (معین، ۱۳۷۱، ۴۰۷۷) که حسب موضوع آن انواع مختلف دارد؛ مثل مسئولیت مدنی، مسئولیت اداری یا مسئولیت کیفری. مسئولیت کیفری الزام شخص به پاسخگویی آثار و نتایج جرم می باشد (میرسعیدی، ۱۳۸۳، ۲۱) که عموما مجازات است؛ زیرا در این اشخاص قابلیت تحمل مجازات وجود دارد. مجازات ها به استناد ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی چهار

قسم است: حد، قصاص، دیه و تعزیر؛ تعریف مجازات تعزیری در ماده ۱۸ قانون مجازات اسلامی آمده است: «تعزیر مجازاتی است مشمول عنوان حد، قصاص یا دیه نیست و به موجب قانون در موارد محرمات شرعی یا نقص مقررات حکومتی تعیین و اعمال می‌گردد. نوع، مقدار، کیفیت اجراء و مقررات مربوط به تخفیف، تعلیق، سقوط و سایر احکام تعزیر به موجب قانون تعیین می‌شود». مطابق ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی ایران مجازات تعزیری فرع بر داشتن مسئولیت کیفری است که موجب آن رسیدن به بلوغ و داشتن عقل و اختیار است. به عقیده ی برخی از پژوهشگران نیز، «شیوه‌های کلی که برای جبران خسارت نیز شامل روش عینی، دادن معادل همچون دیه و ارش، نمادین و اسمی و روش تنبیهی است» (نیک نژاد، مظلوم رهنی، ۱۴۰۲، ۲۸۷).

تا قبل از تدوین اولین قانون راجع به جرایم و مجازات‌ها به واسطه اعتقادات و باورهای عمومی، مقررات اسلامی برگرفته از شرع و برداشت‌های فقهای اسلامی حاکم بر رفتارهای سوء اجتماعی بود که در این خصوص حسب هر منطقه چون در نظر و رویه عملی سن بلوغ دختران و پسران مختلف بود مسئولیت کیفری آنها در قبال ارتکاب جرم تفاوت داشت. بعد از جنبش مشروطیت در ایران اولین قانون در سال ۱۳۰۴ تحت عنوان قانون مجازات عمومی به تصویب رسید، در ماده ۳۴ این قانون* اشخاص زیر ۱۲ سال غیرممیز بودند و به سبب ارتکاب جرم به هیچ ضمانت اجرایی محکوم نمی‌شدند، در مواد بعدی این قانون اشخاص بعد از سن ۱۲ سال به واسطه ارتکاب جرم با بالا رفتن سن تا سن ۱۸ سالگی به تدریج با ضمانت اجراهای شدیدتری مواجه بودند ولی بعد از ۱۸ سالگی در صورت ارتکاب جرم به مجازات خاص آن جرم در قانون محکوم می‌شدند. در سال ۱۳۵۲ قانون مجازات عمومی اصلاح گردید، در ماده ۳۳ این قانون اطفال تا ۶ سال غیرممیز و قابل تعقیب جزایی نبودند، پس از این سن به تدریج تا ۱۸ سالگی در صورت ارتکاب جرم با ضمانت اجرای مذکور در این قانون مواجه می‌گردیدند.

*. ماده ۳۴ قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴: «اطفال غیر ممیز را نمی‌توان جزأ محکوم نمود. در امور جزایی هر طفلی که دوازده سال تمام نداشته باشد حکم غیر ممیز را دارد. در صورتی که اطفال ممیز غیر بالغ مرتکب جرمی شوند باید به اولیاء خود تسلیم گردند با التزام به تأدیب و تربیت و مواظبت در حسن اخلاق آنها».

بعد از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ قانون راجع به مجازات اسلامی در سال ۱۳۶۱ به تصویب رسید، در ماده ۲۶ این قانون^{*} اطفال به مفهوم اشخاص نابالغ اعم از ممیز و غیرممیز بود که در صورت ارتکاب جرم مشمول اقدامات مذکور در این قانون بودند. در قانون مجازات سال ۱۳۷۰ در ماده ۴۹^۱ به اطفال یعنی نابالغین اشاره شده و بالغین اعم از اینکه زیر ۱۸ سال یا بالاتر از آن باشند در صورت ارتکاب جرم تحت رژیم خاصی نبودند. با وضع قانون مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲ مطابق با مواد ۸۸^۲ و ۸۹^{*} قانون مجازات اسلامی نوع و سن مسئولیت پسران و دختران نوجوان در جرایم

^{*} ماده ۲۶ قانون راجع به مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱: «اطفال در صورت ارتکاب جرم مبری از مسئولیت کیفری هستند و تربیت آنان به نظر دادگاه به عهده سرپرست اطفال و عندالاقضاء کانون اصلاح و تربیت اطفال می‌باشد. تبصره ۱- منظور از طفل کسی است که به حد بلوغ شرعی نرسیده باشد. تبصره ۲- چنانچه غیر بالغ مرتکب قتل و جرح و ضرب بشود، عاقله ضامن است لکن در مورد اتلاف مال اشخاص خود طفل ضامن است و اداء آن به عهده ولی طفل می‌باشد. تبصره ۳- در جرایم مهمه هر گاه برای تربیت اطفال بزهکار تنبیه بدنی آنان ضرورت پیدا کند تنبیه بایستی به کیفیتی باشد که دیه به آن تعلق نگیرد» که تعریف دقیقی از طفل نشده است و مسئولیت کیفری با توجه به جنسیت هم متفاوت می‌باشد. از قوه تمیز و سن تمیز آنها بیان نشده است. در مورد جرایم مهمه و غیرمهمه منظور روشن نمی‌باشد.

^۱ ماده ۴۹: «اطفال در صورت ارتکاب جرم مبری از مسئولیت کیفری هستند و تربیت آنان با نظر دادگاه به عهده سرپرست اطفال و عندالاقضاء کانون اصلاح و تربیت اطفال می‌باشد. تبصره ۱- منظور از طفل کسی است که به حد بلوغ شرعی نرسیده باشد. تبصره ۲- هرگاه برای تربیت اطفال بزهکار تنبیه بدنی آنان ضرورت پیدا کند تنبیه بایستی به میزان و مصلحت باشد.»
^۲ ماده ۸۸ ق.م.ا: «درباره اطفال و نوجوانانی که مرتکب جرایم تعزیری می‌شوند و سن آنها در زمان ارتکاب، نه تا پانزده سال تمام شمسی است حسب مورد، دادگاه یکی از تصمیمات زیر را اتخاذ می‌کند:

الف- تسلیم به والدین یا اولیاء یا سرپرست قانونی با اخذ تعهد به تأدیب و تربیت و مواظبت در حسن اخلاق طفل یا نوجوان
تبصره- هرگاه دادگاه مصلحت بداند می‌تواند حسب مورد از اشخاص مذکور در این بند تعهد به انجام اموری از قبیل موارد ذیل و اعلام نتیجه به دادگاه در مهلت مقرر را نیز اخذ نماید:

- ۱- معرفی طفل یا نوجوان به مددکار اجتماعی یا روانشناس و دیگر متخصصان و همکاری با آنان
- ۲- فرستادن طفل یا نوجوان به یک مؤسسه آموزشی و فرهنگی به منظور تحصیل یا حرفه آموزی
- ۳- اقدام لازم جهت درمان یا ترک اعتیاد طفل یا نوجوان تحت نظر پزشک
- ۴- جلوگیری از معاشرت و ارتباط مضر طفل یا نوجوان با اشخاص به تشخیص دادگاه
- ۵- جلوگیری از رفت و آمد طفل یا نوجوان به محل های معین
- ب- تسلیم به اشخاص حقیقی یا حقوقی دیگری که دادگاه به مصلحت طفل یا نوجوان بداند با الزام به انجام دستورهای مذکور در بند (الف) در صورت عدم صلاحیت والدین، اولیاء یا سرپرست قانونی طفل یا نوجوان و یا عدم دسترسی به آنها با رعایت مقررات ماده (۱۱۷۳) قانون مدنی

تبصره- تسلیم طفل به اشخاص واجد صلاحیت منوط به قبول آنان است.

پ- نصیحت به وسیله قاضی دادگاه

ت- اخطار و تذکر و یا اخذ تعهد کتبی به عدم تکرار جرم

ث- نگهداری در کانون اصلاح و تربیت از سه ماه تا یک سال در مورد جرایم تعزیری درجه یک تا پنج

تبصره ۱- تصمیمات مذکور در بندهای (ت) و (ث) فقط درباره اطفال و نوجوانان دوازده تا پانزده سال قابل اجراء است. اعمال مقررات بند (ث) در مورد اطفال و نوجوانانی که جرایم موجب تعزیر درجه یک تا پنج را مرتکب شده‌اند، الزامی است.

تعزیری متفاوت شد. تحقیقا یکی از علل توجه قانونگذار به اینکه باید در مقابل ارتکاب جرایم تعزیری دختران و پسران نوجوان با آنها برخورد کرد این فرض قابل رد است که آنها تا حدودی به درک ارزش‌ها و حسن و قبح‌های ذاتی، اخلاقی، اجتماعی و قانونی رسیده‌اند که در صورت ارتکاب جرم از طریق اعمال ضمانت اجرای قانونی قابل تنبه و اصلاح هستند.

جرم‌شناسی رفتارهای مجرمانه دختران و پسران مرتکب جرایم تعزیری پس از رسیدن به سن بلوغ مباحث خاص خود را دارد که مطالب آن منصرف از بحث حاضر است. این مقاله با لحاظ داده‌های کتابخانه‌ای و مطالعات اسنادی در صدد پاسخ به این قبیل سوالات است که اگر دختر یا پسر نوجوان بین پانزده تا هجده سال مرتکب جرم موجب تعزیر منصوص شود آیا باید متحمل مجازات تعزیری منصوص شود؟ و چنانچه دختر یا پسر نوجوان زیر پانزده سال در خارج از کشور مرتکب جرم تعزیری شود و محکوم به اجرای اقدامات تأمینی و تربیتی گردد مجدداً در ایران تحت تعقیب کیفری واقع می‌شود؟ لذا مطالب این مقاله با طرح نکته‌های متعدد تحت عناوین ماهیت مسئولیت دختران یا

تبصره ۲- هرگاه نابالغ مرتکب یکی از جرایم موجب حد یا قصاص گردد در صورتی که از دوازده تا پانزده سال قمری داشته باشد به یکی از اقدامات مقرر در بندهای (ت) و یا (ث) محکوم می‌شود و در غیراین صورت یکی از اقدامات مقرر در بندهای (الف) تا (پ) این ماده در مورد آنها اتخاذ می‌گردد.

تبصره ۳- در مورد تصمیمات مورد اشاره در بندهای (الف) و (ب) این ماده، دادگاه اطفال و نوجوانان می‌تواند با توجه به تحقیقات به عمل آمده و همچنین گزارش‌های مددکاران اجتماعی از وضع طفل یا نوجوان و رفتار او، هرچند بار که مصلحت طفل یا نوجوان اقتضاء کند در تصمیم خود تجدیدنظر نماید».

*. ماده ۸۹ ق.م.ا: «درباره نوجوانانی که مرتکب جرم تعزیری می‌شوند و سن آنها در زمان ارتکاب، بین پانزده تا هجده سال تمام شمسی است مجازات‌های زیر اجرا می‌شود:

الف- نگهداری در کانون اصلاح و تربیت از دو تا پنج سال در مورد جرایمی که مجازات قانونی آنها تعزیر درجه یک تا سه است.

ب- نگهداری در کانون اصلاح و تربیت از یک تا سه سال در مورد جرایمی که مجازات قانونی آنها تعزیر درجه چهار است.

پ- نگهداری در کانون اصلاح و تربیت از سه ماه تا یک سال یا پرداخت جزای نقدی از ده میلیون (۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا انجام یکصد و هشتاد تا هفتصد و بیست ساعت خدمات عمومی رایگان در مورد جرایمی که مجازات قانونی آنها تعزیر درجه پنج است.

ت- پرداخت جزای نقدی از یک میلیون (۱,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا ده میلیون (۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال یا انجام شصت تا یکصد و هشتاد ساعت خدمات عمومی رایگان در مورد جرایمی که مجازات قانونی آنها تعزیر درجه شش است.

ث- پرداخت جزای نقدی تا یک میلیون (۱,۰۰۰,۰۰۰) ریال در مورد جرایمی که مجازات قانونی آنها تعزیر درجه هفت و هشت است.

تبصره ۱- ساعات ارائه خدمات عمومی، بیش از چهار ساعت در روز نیست.

تبصره ۲- دادگاه می‌تواند با توجه به وضع متهم و جرم ارتکابی، به جای صدور حکم به مجازات نگهداری یا جزای نقدی موضوع بندهای (الف) تا (پ) این ماده، به اقامت در منزل در ساعاتی که دادگاه معین می‌کند یا به نگهداری در کانون اصلاح و تربیت در دو روز آخر هفته حسب مورد برای سه ماه تا پنج سال حکم دهد».

پسران نوجوان در صورت ارتکاب جرم تعزیری، ارتکاب جرایم موجب تعزیر دختران و پسران قبل از سن ۱۵ سال تمام شمسی و ارتکاب جرایم موجب تعزیر آنها بعد از سن ۱۵ سال تمام شمسی بررسی و تحلیل شده است.

۲ _ ماهیت مسئولیت دختر و پسر نوجوان در جرم تعزیری

دوره نوجوانی یک دختر یا پسر با رسیدن به سن بلوغ شروع می‌گردد و تا ۱۸ سال شمسی تمام ادامه دارد، این دوره از سنین دختر را می‌توان بعد از ۹ سال شمسی در صورت ارتکاب جرایم تعزیری به اعتبار دو نوع ضمانت اجرا مورد توجه قرار داد که قانونگذار در مواد ۸۸ و ۸۹ قانون مجازات اسلامی پیش‌بینی کرده است و مستفاد از ماده ۹۵ قانون مجازات اسلامی^{*} حکم به محکومیت آنها را صادر کرد. قانونگذار در ماده ۸۸ قانون فوق‌الذکر ضمانت اجرای اقدامات تأمینی و تربیتی و در ماده ۸۹ همان قانون ضمانت اجرای مجازات را برای مرتکبین جرایم تعزیری پیش‌بینی کرده است؛ به لحاظ عنوان و ماهیت این دو ضمانت اجرا (یعنی اقدامات تأمینی و تربیتی و مجازات) می‌توان دو نوع مسئولیت برای مرتکبین در نظر گرفت، یکی به اعتبار مجازات مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی که لزوماً بر داشتن مسئولیت کیفری مرتکب دلالت دارد و دیگری اقدامات تأمینی و تربیتی مذکور در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی که ناظر بر دارا بودن مسئولیت تأمینی و تربیتی است، همانطوریکه فقها در این خصوص حکم به تادیب داده‌اند (ابن سعید حلّی، ۵۴۷، ۴۰۵ _ عاملی، شمس الدین محمد بن مکی، ۱۴۱، ۲۴۸) که می‌تواند ماهیت واحدی با اقدامات تأمینی و تربیتی داشته باشد، بر این اساس در مورد ارتکاب جرایم تعزیری توسط دختران یا پسران نوجوان، چنانچه سن آنان در زمان ارتکاب نه تا پانزده سال شمسی باشد تصمیم‌گیری از اقدامات تأمینی و تربیتی و در صورتی که سن آنها در زمان ارتکاب جرم از پانزده تا هجده سال تمام شمسی باشد مجازات است که تحقیقا با نظر به انطباق دادن اجتماعی و فرهنگی آنها با هنجارهای اجتماعی است (گلدوزیان، ۱۳۹۴، ۱۲۳) ماهیت تنبیه، اصلاح و بازسازی در رفتارها را دارد.

به صرف ارتکاب جرم نباید مرتکب را مجازات کرد بلکه مجازات بعد از احراز مسئولیت کیفری است، مطابق با ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی بلوغ، عقل و اختیار از شرایط مسئولیت کیفری است، ولی قانونگذار علیرغم اینکه دختر نوجوان بالغ است و چه بسا ممکن است صاحب عقل و اختیار باشد

*. ماده ۹۵ ق.م.ا: «محکومیت‌های کیفری اطفال و نوجوانان فاقد آثار کیفری است».

تا قبل از ۱۵ سال شمسی در صورت ارتکاب جرم تعزیری وی را صرفاً مستوجب اقدامات تأمینی و تربیتی دانسته است که بدهاها مفهوم این اقدامات غیر از مجازات به مفهوم خاص است. قانونگذار که به صراحت مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی "مجازات" را برای اشخاص بالای ۱۵ سال شمسی مرتکب جرایم تعزیری در نظر گرفته غیر از مجازات خاصی است که قانونگذار برای اشخاص بالای ۱۸ سال به سبب ارتکاب همان جرایم تعزیری پیش‌بینی کرده است، بر این اساس باید این مجازات را مخففه دانست که متأثر از نظریه مسئولیت کیفری نقصان یافته است.

نظر قانونگذار در مواد ۸۸ و ۸۹ قانون مجازات اسلامی به مجازات تخفیف یافته و اقدامات تأمینی و تربیتی بر دختر و پسر نوجوان مرتکب جرم تعزیری هیچ مخالفتی با آموزه‌های فقه اسلامی نیز ندارد؛ چراکه در فقه اسلامی تعزیر به نظر قاضی است* (نجفی، ۱۳۸۶، ۴۱/۴۴۸)، ولی تفاوت در آن است که صلاحیت قاضی در فقه محدود به ضمانت اجراهای معین و محدودی نیست که در قانون برای قاضی پیش‌بینی شده است. در قانون مجازات اسلامی اختیار قاضی در انتخاب ضمانت اجرا و در عمل به اصل قانونی بودن مجازات‌ها مذکور در اصل ۱۶۷ قانون اساسی[□] محدود به همان مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی است که در قانون ذکر شده است، مگر با ملاحظات مذکور در قانون آن را کاهش، تبدیل یا مجرم را کلاً از مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی معاف کند.

جرایم تعزیری ممکن است از حیث حالت روانی مرتکب، عمدی یا غیرعمدی واقع شوند، هرچند مستند به ماده ۱۴۴ قانون مجازات اسلامی عنصر روانی جرایم عمدی قصد است و عموماً افراد در جرایم عمدی به لحاظ داشتن قصد در ارتکاب جرم مسئولیت کیفری پیدا می‌کنند، ولی در این خصوص با لحاظ ماده ۱۴۵ این قانون قابل توجه است که جرایم موجب تعزیر غیرعمدی هم واقع می‌شوند مثل جرایم ناشی از تخلفات رانندگی که منوط به احراز تقصیر مرتکب است، تقصیر اعم از بی احتیاطی و بی مبالاتی است. مسامحه، غفلت، عدم مهارت و عدم رعایت نظامات دولتی و مانند آنها، حسب مورد، از مصادیق بی احتیاطی یا بی مبالاتی محسوب می‌شوند؛ البته می‌توان قائل بر این بود که رفتارهای غیرعمدی شامل رفتارهای بدون تقصیر یعنی قصور هم است، ولی رفتارهایی که با

*. التعزیر بما یراه الحاكم.

□. اصل ۱۶۷ قانون اساسی: «قاضی موظف است کوشش کند حکم دعا را ر قوانین مدونه بیابد و اگر نیابد با استناد به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر، حکم را صادر نماید و نمی‌تواند به بهانه سکوت یا نقص یا اجمال یا تعارض قوانین مدونه از رسیدگی به دعا و صدور حکم امتناع ورزد».

قصور واقع شوند در غیر از جنایات (صدمه بر جان و بدن انسان) در زمره جرایم تعزیری جرم انگاری نشده اند.

دختر یا پسر نوجوانی که بعد از سن ۱۵ سال شمسی مرتکب جرم تعزیری می‌شود با احراز جرم و داشتن دیگر شرایط مذکور در مسئولیت کیفری یعنی عقل و اختیار باستناد ماده ۹۵ قانون مجازات اسلامی به مجازات محکوم می‌شود، مگر اینکه مقتضای معافیت از مجازات یا جهات تخفیف وجود داشته باشد که قابل تسری به اقدامات تأمینی و تربیتی نیز است در این صورت این مرتکبان جرم تعزیری از مجازات یا اقدام تأمینی و تربیتی معاف می‌گردد یا مستند به ماده ۹۳ قانون مجازات اسلامی مجازات تقلیل می‌یابد یا اقدام تأمینی و تربیتی به اقدام دیگری تبدیل می‌شود. تحقیقا این اشخاص به مجازات‌ها تبعی یا تکمیلی محکوم نمی‌گردند، چراکه هیچ یک از اقدامات تأمینی و تربیتی مذکور در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی و مجازات‌های مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی که عمدتا ماهیت تأمینی و تربیتی دارند مشمول یا منطبق با مجازات‌های مذکور در مواد ۲۳ و ۲۵ قانون مجازات اسلامی برای صدور حکم به مجازات‌های تبعی یا تکمیلی نیستند.

با لحاظ اینکه در مواد ۸۸ و ۸۹ قانون مجازات اسلامی به جرایم تعزیری تصریح شده است که علی‌الاطلاق شامل همه جرایمی است که مجازات آنها تعزیر می‌باشند و تعزیر اعم از تعزیر منصوص شرعی و تعزیر غیرمنصوص شرعی است در صورتی که دختر یا پسر نوجوان حسب سبب سبب یکی از جرایم تعزیر منصوص شرعی مثل روابط مشروع موضوع ماده ۶۳۷ کتاب پنجم تعزیرات و مجازات- های بازدارنده از قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵^{*} را مرتکب گردد با لحاظ اطلاق کلمه تعزیر در این مواد و تفسیر مضیق قوانین جزایی به نفع متهم آنها به همان اقدامات تأمینی و تربیتی مذکور در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی یا مجازات نقصان یافته مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی محکوم می‌گردد.

در قانون ایران مستند به ماده ۱۸ قانون مجازات اسلامی و اصل قانونی بودن مجازات‌ها مذکور در اصل ۱۶۷ قانون اساسی تعزیر مفهوم خاص دارد که محدودتر از مفهوم تعزیر در ادبیات فقهی است،

*. ماده ۶۳۷ ق.م.ا: «هر گاه زن و مردی که بین آن‌ها علقه زوجیت نباشد مرتکب روابط نامشروع یا عمل منافعی عفت غیر از زنا از قبیل تقبیل یا مضاجعه شوند، به شلاق تا نود و نه ضربه محکوم خواهند شد و اگر عمل با عفت و اکراه باشد فقط اکراه کننده تعزیر می‌شود».

در ادبیات فقهی تعزیر اعم از تنبیه است (موسوی خویی، ۱۳۸۶ / ۲۸۳) که ممکن است از طرف اولیاء بر اطفال مرتکب رفتارهای سوء در راستای ادب و تربیت کودکان بر آنها تحمیل گردد (حلی، ۱۳۸۷، ۲ / ۶۲۴)، تنبیه باید متعارف باشد و در نزد برخی فقها تنبیه شامل رفتارهای مختلفی از جمله زدن تا شش ضربه هم است (حر عاملی، ۱۴۰۹، ۱۸ / ۵۸۱)، به شرط اینکه ضربه شدید و موجب زخم یا تغییر رنگ پوست نباشد در واقع به نحوی که موجب دیه نشود (گلپایگانی، ۱۴۱۴، ۴ / ۲۸۱)، حتی در جایی هم که برخی فقها در مقابل ارتکاب جرم موجب حد توسط صغار از لفظ تعزیر استفاده کردند متعاقبا اجرای آن را مکروه و به تنبیه بدنی تعبیر می کنند که در مقام تأدیب نباید از ده ضربه شلاق تجاوز کند (عاملی، زین الدین بن علی الجبلی، ۱۴۱۰، ۱۹۳ _ مقدس اردبیلی، ۱۴۰۳، ۱۷۸). قابل توجه است که در این خصوص تعزیر و تنبیه مانع الجمع هستند یعنی چنانچه قاضی دختر یا پسر نوجوان بالای سن ۱۵ تا ۱۸ سال مرتکب جرم را تعزیر کند اولیاء ی وی مجاز نیستند وی را تنبیه کنند، البته نه فقط از این جهت که انسان به سبب ارتکاب یک جرم نباید دو مرتبه مواخذه و مجازات شود بلکه به این خاطر که دختر یا پسر نوجوان بالای سن ۱۵ سال شمسی عموماً طفل نیستند تا بتوان آنها را مشمول تنبیه اولیاء قرار داد.

۳- ارتکاب جرم تعزیری قبل از ۱۵ سال شمسی

دختر یا پسر که هنوز به سن ۱۵ سال شمسی نرسیده است مرتکب جرم تعزیری شود برابر ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی به اقدامات تأمینی و تربیتی محکوم می شود، ولی به اعتبار اینکه تصمیمات قانونگذار به اقدامات تأمینی و تربیتی مذکور در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی حسب سن متعدد است مباحث تحت عناوین ارتکاب جرم تعزیری قبل از ۹ سال شمسی و ارتکاب جرم تعزیری بعد از ۹ تا ۱۲ سال شمسی و ارتکاب جرم تعزیری بعد از ۱۲ تا ۱۵ سال شمسی قابل تقسیم و بحث است.

۳-۱_ ارتکاب جرم تعزیری قبل از ۹ سال شمسی

اگر سن دختر یا پسر در زمان ارتکاب جرم تعزیری قبل از ۹ سال تمام شمسی باشد از ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی که تصریح به اقدامات تأمینی و تربیتی بر اشخاص بین ۹ تا ۱۵ سال شمسی دارد می توان دریافت زمانی که شخصی زیر ۹ سال تمام شمسی حتی اگر بالغ هم باشد که ممکن است دختران این چنین و نوجوان هم باشند مرتکب جرم تعزیری شود با هیچ ضمانت اجرا کیفری

مواجه نخواهد شد؛ همچنان که اشخاص زیر سن بلوغ یعنی صغار در شریعت اسلام مورد عقاب خداوند متعال نیز قرار نمی‌گیرند (طوسی، ابی جعفر محمد بن الحسن بن علی، ۱۳۸۷، ۲۱) که تحقیقا شامل پسران و دختران زیر ۹ سال قمری که هنوز به سن بلوغ نرسیدند می‌شود، البته این رفع تکلیف مانع از اعمال هیچ ضمانت اجرایی مثل تنبیه نیست که در بند (ت) ماده ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی* در حدود متعارف بر اطفال به رسمیت شناخته شده است. مفاد حدیث مزبور که به طفل مرتکب جرم تصریح دارد منصرف از دختر بالغ بالای سن نه سال قمری باشد که هر چند ممکن است وی زیر ۹ سال شمسی باشد، در حالی که بر اساس نصوص شریعت اسلام از جمله حدیث منسوب به حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) به اینکه قلم تکلیف از اطفال برداشته شده^۱ (حر عاملی، ۱۴۰۹، ۴۵/۱) و ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی دختر بالغ نوجوان زیر ۹ سال شمسی در صورت ارتکاب جرم تعزیری فاقد مسئولیت است که در تعارض با آن و محل تامل می‌باشد از این جهت که قانونگذار با لحاظ آموزه های اسلامی می‌توانست در این خصوص توجهی خاص کند.

دختر یا پسری که سن او کمتر از ۹ سال تمام شمسی است حتی اگر بطور طبیعی یا غیر طبیعی بالغ یعنی نوجوان شود مرتکب جرم تعزیری گردد قاضی دادگاه به لحاظ فقد قانون در پیش‌بینی ضمانت اجرایی علیه او نمی‌تواند هیچ تصمیمی اتخاذ کند. ملاک سن مسئولیت اعم از مسئولیت کیفری یا تأمین و تربیتی در نظام کیفری ایران سن شناسنامه‌ای بعنوان یک سند رسمی است حتی اگر سن شناسنامه مبتنی بر واقع نباشد مگر اینکه شناسنامه مرتکب در مواردی مانند اشتباه در صدور یا با رای قطعی مرجع ذی‌صلاح باطل گردد که در این صورت سن واقعی او با لحاظ نظریه کارشناسی ملاک تصمیم قاضی خواهد بود و در این خصوص تفاوتی بین دختر و پسر نیست.

۳-۲_ ارتکاب جرم تعزیری از سن ۹ تا ۱۲ سال شمسی

ممکن است سن دختر نوجوان در زمان ارتکاب جرایم موجب تعزیر از ۹ تا ۱۲ سال تمام شمسی باشد، هرچند اقداماتی که قانونگذار در مورد این گروه سنی پیش‌بینی کرده است جنبه تربیتی دارند، ولی نباید از جنبه تأمین آن نیز غافل بود؛ در این صورت دادگاه طبق ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی

*. بند (ت) ماده ۱۵۸ ق.م.ا: «اقدامات والدین و اولیاء قانونی و سرپرستان صغار و مجانبین که به منظور تأدیب یا حفاظت آنها انجام می‌شود مشروط بر اینکه اقدامات مذکور در حد متعارف و حدود شرعی تأدیب و محافظت باشد».

^۱ «أن القلم يرفع عن ثلاثة: عن الصبي حتى يحتلم ...»

حسب مورد یکی از تصمیمات مذکور در بندهای (الف)، (ب) یا (پ) این ماده را اتخاذ می‌کند، البته قاضی در اتخاذ هر یک از این تصمیمات اختیار دارد لیکن تحقیقا تصمیم قاضی تابع مصلحت طفل و صراحت مذکور در بند (ب) یعنی عدم صلاحیت اشخاص مذکور در بند (الف) است، در بند (الف) اشاره ای نشده است که قاضی اتخاذ تصمیم به بند (الف) را به موافقت اشخاص مذکور در این بند منوط کند، ولی می‌توان از صراحت عبارت "اخذ تعهد اشخاص مذکور به تأدیب و تربیت و مواظبت" استیضاد کرد که این تعهد متضمن موافقت آنها هم است؛ چراکه اگر این اشخاص تعهد ندهند هرچند ظاهرا قانون تکلیف قاضی را در صدور حکم به مفاد بند (الف) به صراحت روشن نکرده است اما می‌توان با لحاظ اینکه مراجعه قاضی به بند (ب) منوط به عدم صلاحیت اشخاص مذکور در بند (الف) است تعهد ندادن اشخاص مذکور در بند (الف) را به عدم تقید یعنی عدم صلاحیت آنها در تأدیب و تربیت و مواظبت حمل کرد.

از جمله اقداماتی که در این قانون برای این سنین از دختران که حسب قانون بالغ محسوب می‌شوند در نظر گرفته شده تسلیم آنها به اشخاص است که قاضی به استناد بند (الف) و (ب) ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی این اختیار را دارد که مرتکب را به اشخاص خاصی تسلیم کند، قانونگذار برای نگهداری بعد از تسلیم به آنها مدت تعیین نکرده است، تحقیقا نمی‌توان قائل بر این بود که قانونگذار از تعیین مدت غافل بوده است؛ زیرا که در همین ماده قانونگذار در بند (ث) برای تحمل نگهداری در قانون اصلاح و تربیت مدت تعیین کرده است، بنابراین باید بر این نظر بود که قانونگذار عمدا مدت را ذکر نکرده است؛ زیرا تسلیم مدت بردار نیست؛ لذا اگر این نوجوان بعد از تسلیم مجددا مرتکب همان جرم یا جرم تعزیری دیگری گردد قاضی ممکن است همان اقدام تأمینی و تربیتی قبلی یا اقدام دیگری مذکور در این ماده را برای وی در نظر بگیرد، به همین خاطر این توجیه قابل قبول نیست که گفته شود تسلیم به اشخاص، ناظر به دختران با سنین ۹ تا ۱۲ سال است و قانونگذار تحمیل اقدامات تأمینی و تربیتی بر آنها را تا ۱۵ سال مجاز دانسته است و نیز قانونگذار حداکثر مدت نگهداری در قانون اصلاح و تربیت را سه سال تعیین کرده که قابل تسری به دیگر اقدامات تأمینی و تربیت مثل تسلیم نیز است پس مدت نگهداری بعد از تسلیم تا ۳ سال است یا گفته شود مدت نگهداری بعد از تسلیم بنظر شخص سپرده شده یا قاضی واگذار شده است که تماما برخلاف تفسیر مضیق قوانین

کیفری و مخصوصاً اصل قانونی بودن مجازات‌ها مذکور در اصل ۱۶۷ قانون اساسی است که به موجب آن در مباحث حقوق کیفری قاضی نباید بدون توجه به قانون محدودیت‌هایی از هر نوع مثل مدت را علیه محکوم معین کند. در این سنین غالباً پسران بالغ نیستند بنابراین از موضوع بحث یعنی نوجوان بودن خارج می‌باشند، ولی اگر هم بنابر فرض لامحالی پسران در این سن بطور طبیعی یا غیر طبیعی بالغ شوند در صورت ارتکاب جرم تعزیری به همان ضمانت اجرائی محکوم می‌شوند که برای دختران برای این سنین در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی مقرر شده است؛ لذا در اینصورت هم تفاوتی بین دختران و پسران نخواهد بود.

۳-۳_ ارتکاب جرایم موجب تعزیر از ۱۲ تا ۱۵ سال تمام شمسی

دختر نوجوان یا احيانا پسر بالی که سن آنها ۱۲ تا ۱۵ سال تمام شمسی باشد مرتکب جرایم موجب تعزیری شوند طبق ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی مشمول اقدامات تأمینی و تربیتی می‌گردند. در تبصره یک ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی راجع به این سنین اشخاص آمده است که «تصمیمات مذکور در بندهای (ت) و (ث) فقط درباره اطفال و نوجوانان دوازده تا پانزده سال قابل اجرا است. اعمال مقررات بند (ث) در مورد اطفال و نوجوانانی که جرایم موجب تعزیر درجه یک تا پنج را مرتکب شده اند الزامی است»؛ از مفاد ماده مزبور قابل استفاده است که قاضی می‌تواند برای نوجوانان ۱۲ تا ۱۵ سال تمام شمسی اعم از دختر یا احيانا پسر بالغ مرتکب جرم تعزیری یکی از اقدامات تأمینی و تربیتی (الف) یا (ب) یا (پ) یا (ت) یا (ث) را تعیین کند. حال اگر پسری احيانا بالغ یا دختر نوجوان هر کدام در اواخر سن ۱۵ سالگی مرتکب جرم تعزیری گردد قاضی به استناد بند (ث) ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی این اختیار را دارد که تصمیم بگیرد مرتکب را برای مدت سه ماه تا یک سال در انون اصلاح و تربیت نگهداری کند حتی اگر وی مزدوج و دارای فرزند باشد. در خصوص تکرار جرایم تعزیری قاضی مجاز است فقط یکی از این اقدامات تأمینی و تربیتی را اتخاذ کند؛ زیرا مقررات ناظر بر تکرار جرم در ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی* به مجازات‌های تعزیری درجه ۱ تا ۶ انصراف دارد که منصرف از اقدامات تأمینی و تربیتی بعنوان ضمانت اجرای ارتکاب جرم تعزیری دختران زیر

*. ماده ۱۳۷ ق.م.ا: «هر کس به موجب حکم قطعی به یکی از مجازات‌های تعزیری از درجه یک تا درجه شش محکوم شود و از تاریخ قطعیت حکم تا حصول اعاده حیثیت یا شمول مرور زمان اجرای مجازات، مرتکب جرم تعزیری درجه یک تا شش دیگری گردد، به حداکثر مجازات تا یک و نیم برابر آن محکوم می‌شود».

۱۵ سال شمسی است.

دختر نوجوان یا اخیانا پسر بالغ زیر ۱۵ سال تمام شمسی که مرتکب معاونت در هر جرم عمدی اعم از جرایم موجب حد یا قصاص شود چون مجازات معاونت در این جرایم، تعزیر است؛ مطابق ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی به اقدامات تأمینی و تربیتی و اگر سن او در زمان ارتکاب بین ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی باشد مطابق ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی به مجازات نقصان یافته مذکور در این ماده محکوم می‌شود.

۴- ارتکاب جرم تعزیری بعد از ۱۵ سال شمسی

پسران یا دختران نوجوان بین ۱۵ تا ۱۸ سال شمسی نیز ممکن است مرتکب جرم تعزیری شوند، در این صورت حسب این که مرتکب جرم معتوه (ناقص العقل) یا عاقل باشد مواجه با ضمانت اجراهای متفاوت خواهند بود؛ لذا مباحث تحت دو عنوان ارتکاب جرایم موجب تعزیری توسط پسران یا دختران نوجوان عاقل و ارتکاب جرایم موجب تعزیری توسط پسران یا دختران نوجوان معتوه مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۴_۱_ ارتکاب جرایم موجب تعزیری توسط دختران نوجوان عاقل

تحقیقا اشخاص نابالغ به کمال عقل نمی‌رسند، عقل اشخاص بعد از بلوغ با بالا رفتن سن می‌تواند کامل شود. منظور از عقل رسیدن به درک واقعیت، تمیز حسن و قبح و تدبیر در امور است. سن پسر یا دختر نوجوانی که در زمان ارتکاب جرایم موجب تعزیر ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی است چون بالغ است در واقع باید با لحاظ دیگر شرایط مقرر در ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی یعنی عقل و اختیار مسئولیت کیفری داشته باشد و به مجازات خاص جرم ارتكابی محکوم گردد. پسران که حسب قانون در سن ۱۵ سال قمری بالغ محسوب می‌شوند ممکن است به هر علتی بالغ نگردیده باشند در صورت اثبات نمی‌توان این پسر بالای سن ۱۵ سال شمسی را نوجوان نامید زیرا که بالغ نشده است، حال اگر این پسر مرتکب جرم تعزیری شود مستحق مجازات‌های مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی نخواهد بود زیرا که مجازات فرع بر بلوغ است و این مرتکب هنوز بالغ نشده است هر چند سن وی بالای ۱۵ سال شمسی باشد، در اینخصوص این پسران مرتکب جرم تعزیری مشمول اقدامات تأمینی و تربیتی مذکور در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی خواهند شد؛ ولی چون دختران پس از رسیدن به سن ۱۵ سال شمسی بالغ محسوب می‌شوند در صورت ارتکاب جرم تعزیری مشمول

یکی از مجازات‌های مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی خواهند بود که در این حالت دلالت بر تفاوت مسئولیت دختران با پسران پس از رسیدن به سن ۱۵ سال شمسی دارد.

قانونگذار در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی برای ارتکاب هر جرم تعزیری صرفاً چهار مجازات را در نظر گرفته که ضمانت اجرای کیفری مشترک ارتکاب همه جرایم تعزیری است؛ به صراحت این ماده مجازات نوجوان بین ۱۵ تا ۱۸ سال شمسی نگهداری در کانون اصلاح و تربیت یا جزای نقدی یا خدمات عمومی رایگان یا اقامت در منزل است که غالباً ماهیت تأمینی و تربیتی دارند و باید گفت نسبت به مجازات بزرگسالان بالای ۱۸ سال نقصان یافته است، چراکه اگر پسر یا دختر بالای ۱۸ سال همین جرم تعزیری را مرتکب شود به مجازات خاص این جرم مذکور در قانون مجازات اسلامی یا قانون مربوطه محکوم می‌گردند.

چنانچه پسر یا دختر نوجوانی سردرسته گروه مجرمانه در جرایم تعزیری باشد، اینکه وی مسئولیت کیفری کامل دارد؟ و باید با لحاظ ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی مجازات گردد که مقرر داشته است: «هرکسی سردرستگی یک گروه مجرمانه را به عهده داشته باشد، به حداکثر مجازات شدیدترین جرمی که اعضای آن گروه در راستای اهداف همان گروه مرتکب شوند، محکوم می‌شود مگر آن که جرم ارتكابی موجب حد یا قصاص یا دیه باشد که در این صورت به حداکثر مجازات معاونت در آن جرم محکوم می‌شود» یا مسئولیت نقصان یافته دارد؟ و صرفاً باید مستحق مجازات مخففه مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی می‌گردد بحث است در واقع این سوال مطرح است که در این خصوص کدام یک از دو ماده ۱۳۰ یا ۸۹ قانون مزبور حاکم است مجازات متفاوت خواهد بود، از یک نظر باید مقررات کیفری را به نفع متهم تفسیر کرد و حکم ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی اطلاق به ارتکاب هر جرم تعزیری دارد و اینکه پسر یا دختران نوجوان را نباید به مجازاتی بیش از آن چه که در ماده ۸۹ قانون مزبور آمده است مجازات کرد پس پسر یا دختر نوجوان سردرسته جرم تعزیری هم صرفاً به یکی از مجازات‌های مذکور در ماده اخیر محکوم می‌شود، ولی از جهت دیگر باید قائل بر این بود که چون حکم ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی مطلق است و با شرایط خاص مذکور در ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی تخصیص می‌خورد نمی‌توان از این تخصیص صرف نظر کرد مگر در قانون پیش‌بینی شده باشد، لذا لزوماً مجازات پسر یا دختر نوجوان سردرسته جرایم تعزیری را باید بر اساس ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی تعیین کرد.

چنانچه پسر یا دختر نوجوان در خارج از کشور مرتکب جرم موجب تعزیری شود و در نتیجه آن محکوم و متحمل اقدامات تأمینی و تربیتی گردد با توجه به ماده ۷ قانون مجازات اسلامی چنانچه در ایران یافت یا به ایران اعاده شود نباید مجدداً تعقیب کیفری یا محکوم شود؛ چراکه اقدامات تأمینی و تربیتی داخل در مفهوم عام مجازات است؛ در این خصوص قابل توجه است که مطابق با ماده ۲ قانون مجازات اسلامی که مجازات را در مقابل جرم قرار داده است و ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی که مجازات را چهار قسم (حد، قصاص، دیه و تعزیر) می‌داند در این صورت لاجرم اقدامات تأمینی و تربیتی داخل در قسم چهارم یعنی تعزیرات با مفهوم عام هستند؛ لذا نباید این دختر را به سبب همان جرم تعزیری ارتكابی در خارج از کشور باستناد ماده ۷ قانون مجازات اسلامی مجدداً تعقیب و به مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی مضاعف محکوم کرد.

در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی به مجازات تصریح شده است، با توجه به اینکه مجازات فرع بر مسئولیت کیفری است لزوماً باید قائل بر این بود مجرمی که مجازات می‌شود حتماً بالغ، عاقل و مختار است. در این صورت آنچه که باعث می‌شود پسر یا دختر زیر ۱۸ سال همان مجازات پسر یا دختر بالای ۱۸ را متحمل نگردد سن وی است، یعنی در قانون مجازات اسلامی ایران سن مرتکب موضوعیت دارد، درحالی که در شریعت اسلامی انسان اعم از دختر یا پسر بعد از رسیدن به سن بلوغ در صورت ارتکاب جرم با لحاظ دیگر شرایط مسئولیت تحمل مجازات پیدا می‌کند، بنابراین می‌توان دریافت که در قانون ایران سن مرتکب بعد از بلوغ و رسیدن به سن ۱۵ سالگی برای داشتن مسئولیت کیفری هرچند نقصان یافته، خصوصیت دارد، ولی در ادبیات فقه اسلامی رسیدن به بلوغ صرف نظر از اینکه در چه سنی باشد شرط داشتن مسئولیت کیفری است که اگر با دیگر شرایط همراه باشد مرتکب مستحق مجازات خاص همان جرم است.

عدالت و انصاف حکم می‌کند مجازات کسی که یک بار مرتکب جرم شده و آن کس که چندین بار مرتکب جرم شده یکسان نباشد، ارتکاب جرایم متعدد گاه نشانه ناسازگاری و حالت خطرناک بزهکار است و دفاع جامعه اقتضا می‌کند که نسبت به بزهکاران ناسازگار تصمیم دیگری جدا از مجازات اتخاذ گردد (اردبیلی، ۱۳۹۳، ۳/ ۱۷۴)؛ لذا با لحاظ اصل فردی کردن مجازات‌ها یعنی رعایت عدالت، شخصی که مرتکب چندین جرم شده است در حدود مقررات مجازات اشد یا بیشتری را تحمل کند، ولی اگر پسر یا دختر نوجوانی که سن او بین ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی باشد مرتکب چندین

جرم تعزیری گردد مقررات ناظر بر ماده ۱۳۴ قانون مجازات اسلامی ناظر بر تعدد جرم یعنی اعمال مجازات اشد قابل توجه نخواهد بود؛ زیرا نوجوانان مرتکب جرم تعزیری در این سنین مسئولیت کیفری نقصان یافته دارند و صرفاً به مجازات‌های مخففه ای مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شوند که ضمانت اجرای کیفری مشترک همه جرایم تعزیری است. از طرف دیگر از آنجا که مجازات‌ها مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی غیر از مجازات تعزیری درجات ۱ تا ۶ است مشمول مقررات تکرار جرم مذکور در ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی نمی‌گردد؛ به عبارت دیگر اگر پسر یا دختر نوجوانی به تکرار مرتکب جرایم تعزیری شود قاضی می‌تواند فقط وی را به یکی از مجازات‌های مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی محکوم کند، زیرا مقررات ناظر بر تکرار جرم در ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی که ناظر به مجازات‌های تعزیری درجه ۱ تا ۶ است منصرف از مجازات نقصان یافته به عنوان ضمانت اجرای ارتکاب جرم تعزیری دختران بعد از ۱۵ تا ۱۸ سال شمسی است.

۴_۲_ ارتکاب جرایم موجب تعزیری توسط پسران یا دختران نوجوان معتوه

به یک تعبیر در مقابل انسان عاقل، انسان‌های غیرعاقل قرار دارند، غیرعاقل‌ها فقط مجانین نیستند بلکه معتوهین نیز غیرعاقل هستند. بحث راجع به مجانین از حوصله این مقاله خارج است، چراکه آنها فاقد هر گونه مسئولیت کیفری و اقدامات تأمینی و تربیتی هستند، در این خصوص نصی به وجوب تعزیر مجنون نیست (طباطبایی حایری، ۱۴۱۸، ۲/ ۴۸۰؛ طوسی، ۱۴۰۷، ۱۰/ ۱۹)، ولی اگر معتوه مرتکب جرم تعزیری شود مورد توجه است.

معتوه از ریشه عته است، عته در فقه اسلامی همراه با برخی عارضه‌های روانی مثل جنون آمده است که در لغت به معنای سبک عقل شدن یا کم عقل شدن است (دهخدا، ۱۳۷۷، ۱۵۷۴۸)؛ در ادبیات فقهی به این افراد که نه کاملاً عاقل و نه کاملاً مجنون هستند معتوه گفته می‌شود (راز، ۱۹۹۹، ۵۰؛ فراهیدی، ۱۴۴۳، ۱/ ۱۱۴؛ طریحی، ۱۳۷۵، ۳/ ۱۱۹؛ حایری، ۱۴۱۵، ۳/ ۲۳۹ - ۴۰۱)؛ اصطلاحاً معتوه فرد ناقص العقلی است که کلامش مختلط و نامرتب است و تدبیر وی در اداره امور فاسد است و گاهی شبیه عقلا و گاهی شبیه مجانین رفتار می‌کند (جزایری، ۱۴۲۸، ۴/ ۳۲۷؛ کلینی، ۱۳۷۶، ۶/ ۱۲۵؛ بحرانی، ۱۴۰۵، ۲۵/ ۱۵۸)، این تعابیر می‌تواند همان مفاهیم مذکور در ماده ۹۱ قانون مجازات اسلامی باشد. معتوه نه آنقدر بدون عقل در تعریف مجنون است که فاقد قوه تمیز یا

فاقد اراده ناشی از اختلال روانی باشد و نه آنقدر از عقل برخوردار است که بتواند متعارفاً در امور مربوط به خود تمییز و تدبیر داشته باشد؛ به عبارت دیگر "معتوه کسی است که بین فرد عاقل و مجنون قرار دارد" (کاشف الغطاء، ۱۴۲۲، ۲/ ۴۰۱). برای شناسایی معتوه از لحاظ نظری می‌توان هم از ضوابط خاصی استفاده کرد یا در عمل به افراد خاصی به عنوان معتوه اشاره کرد.

حالت روانی عته که متأثر از اختلال روانی است مراتب خفیف تا شدید دارد، بطوری که در برخی حالات اگر به جنون برسد رافع کامل مسئولیت کیفری است. در قانون مجازات اسلامی به صراحت به این نوع اختلال روانی اشاره نشده است و صرفاً در ماده ۹۱ این قانون به عدم درک در حرمت یا ماهیت جرم یا شبهه در کمال یا رشد عقل در خصوص اشخاص بالغ کمتر از هجده سال در صورت ارتکاب جرایم موجب حد یا قصاص تصریح شده است؛ تحقیقاً این اختلال روانی محدود به سن خاصی نیست بلکه در سنین بالاتر هم ممکن است این عوارض متوجه انسان شود.

در ماده ۹۱ قانون مجازات اسلامی به جرایم تعزیری این اشخاص اشاره نشده است و هیچ مقررهِ صریح دیگری جز ماده مزبور در خصوص معتوهین در قانون مجازات اسلامی وجود ندارد. پسران یا دختران نوجوان معتوه در سنین ۱۵ تا ۱۸ سال اگر مرتکب جرایم تعزیری شوند صرف نظر از عارضه سوءروانی شان طبق ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی به یکی از مجازات‌های نقصان یافته در این ماده محکوم می‌شوند؛ تحقیقاً به استناد صراحت ماده مزبور که از اصطلاح مجازات استفاده شده باید برای این افراد در این سنین در صورت ارتکاب جرم تعزیری قائل به مسئولیت کیفری بود در حالی که واضح است طبق ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی شرط مسئولیت کیفری عقل است که این اشخاص فاقد آن هستند؛ لذا نمی‌توان قائل به مسئولیت کیفری آنها شد و در نتیجه نباید آنها را به مجازات مذکور در ماده فوق‌الذکر محکوم کرد؛ براین اساس دختر معتوه نوجوان ۱۵ تا ۱۸ سال شمسی در صورت ارتکاب جرم تعزیری نباید مجازات شود. اگر گفته شود که در این صورت آنها باید مشمول اقدامات تأمینی و تربیتی شوند هرچند در این خصوص نص صریح قانونی نیست ولی با لحاظ ماده ۱۸ قانون مجازات اسلامی در تعریف مجازات تعزیری که قضات را در اعمال این مجازات با لحاظ وضعیت ذهنی و روانی دلالت کرده و بند ۳۸ قانون مجازات اسلامی که بیماری مرتکب جرم را از موجبات تخفیف مجازات دانسته است و با نظر به تعریف عام تعزیر که می‌تواند اعم از اقدامات تأمینی و تربیتی باشد این اشخاص در سن نوجوانی بین سنین فوق‌الذکر مشمول اقدامات تأمینی و

تربیتی مذکور در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی می‌گردند، مضافاً از طرفی وقتی برای اشخاص زیر ۱۵ سال در صورت ارتکاب جرم تعزیری اقدامات تأمینی و تربیتی در نظر گرفته می‌شود و برای پسران و دختران معنوه بالای سن ۱۵ تا ۱۸ سال نیز با لحاظ فقدان ضمانت اجرای کیفری باید اقدامات تأمینی و تربیتی مذکور در ماده مزبور را در نظر گرفت.

نتیجه

دختران و پسران تا قبل از ۱۸ سالگی مانند هر انسان دیگر ممکن است مرتکب جرم تعزیری شوند که در این صورت با لحاظ شرایط مذکور در مواد ۸۸ و ۸۹ قانون مجازات اسلامی در معرض ضمانت اجرای کیفری مذکور در قانون مجازات اسلامی اعم از مجازات و اقدامات تأمینی و تربیتی قرار می‌گیرند. حال اگر پسر یا دختری قبل از اینکه به سن بلوغ قانونی و حتی علی‌رغم رسیدن به بلوغ قبل از ۹ سال شمسی مرتکب جرم تعزیری شود مسئولیتی در قانون مجازات اسلامی برای وی پیش‌بینی نشده است، هرچند در ادبیات فقهی وی مستحق تنبیه است که نمی‌توان به این اقدام در حقوق ایران تعزیر نامید؛ چراکه ضمانت اجرای کیفری ارتکاب جرم تعزیری به اقدامات تأمینی و تربیتی یا مجازات در قانون ایران بعد از رسیدن به سن ۹ سال شمسی است یعنی اگر آنها تا قبل از ۹ سال شمسی مرتکب جرم تعزیری گردند نه اینکه مجازات بلکه هیچ یک از اقدامات تأمینی و تربیتی بر آنها اعمال نمی‌شود، پسران یا دختران اعم از اینکه به بلوغ برسند یا نرسند در صورت ارتکاب جرم از سن ۹ تا ۱۵ سال شمسی مشمول اقدامات تأمینی و تربیتی می‌شود در این خصوص سن و جنسیت اثر ندارد دختران پس از ۱۵ سال تا ۱۸ سال شمسی دارای مسئولیت کیفری و مجازات نقصان یافته هستند، ولی پسران در این سنین اگر ثابت شود که هنوز به بلوغ نرسیده‌اند به مجازات مذکور در ماده ۸۹ محکوم نخواهند شد چراکه بااستناد ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی مجازات فرع بر مسئولیت کیفری است که بلوغ یکی از شرایط آن می‌باشد، یعنی در این خصوص بین دختر و پسر بالای سن ۱۵ تا ۱۸ سال شمسی حسب رسیدن یا نرسیدن به بلوغ در مسئولیت و ضمانت اجرای کیفری تفاوت است.

اگر پسر یا دختر نوجوان در خارج از کشور مرتکب جرم موجب تعزیری شود و در نتیجه آن محکوم به مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی گردد با توجه به ماده ۷ قانون مجازات اسلامی چنانچه در ایران یافت یا به ایران اعاده شود نباید مجدداً تعقیب کیفری یا محکوم شود؛ چراکه اقدامات تأمینی

و تربیتی داخل در مفهوم عام مجازات است؛ در این خصوص قابل توجه است که مطابق با ماده ۲ قانون مجازات اسلامی که مجازات را در مقابل جرم قرار داده است و ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی که مجازات را چهار قسم (حد، قصاص، دیه و تعزیر) می‌داند در این صورت لاجرم اقدامات تأمینی و تربیتی داخل در تعزیرات با مفهوم عام است و نباید این دختر را مجدداً محاکمه و به مجازات یا اقدامات تأمینی و تربیتی مضاعف محکوم کرد. در مواد ۸۸ و ۸۹ قانون مجازات اسلامی به جرایم تعزیری تصریح شده است که علی‌الاطلاق شامل همه جرایمی است که مجازات‌های آنها تعزیر می‌باشند، این تعزیر اعم از تعزیر منصوص شرعی و تعزیر غیرمنصوص شرعی است؛ لذا در صورتی که پسر یا دختر نوجوان حسب سن، مرتکب یکی از جرایم تعزیر منصوص شرعی مثل روابط مشروع موضوع ماده ۶۳۷ کتاب پنجم تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده از قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ گردد با لحاظ تفسیر مضیق قوانین جزایی به نفع متهم به همان اقدامات تأمینی و تربیتی مذکور در ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی یا مجازات نقصان یافته مذکور در ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی محکوم می‌گردد یعنی در این خصوص تفاوتی در جنسیت دختر یا پسر بودن مرتکب جرم تعزیری در خارج از کشور نیست.

منابع:

قرآن کریم

الف) کتاب‌های فارسی:

- ۱- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۹۳). حقوق جزای عمومی جلد ۲ (چاپ سی و هفتم). تهران: انتشارات میزان
- ۲- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۹۳). حقوق جزای عمومی جلد ۳ (چاپ سی و نهم). تهران: انتشارات میزان
- ۴- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه. سازمان لغت نامه دهخدا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران
- ۵- عمید، حسن (۱۳۸۹). فرهنگ لغت (چاپ اول). تهران: انتشارات راه رشد
- ۶- گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۴). محشای قانون مجازات اسلامی (چاپ پنجم). تهران: نشر مجد
- ۷- گلدوزیان، ایرج (۱۳۸۹). بایسته‌های حقوق جزای عمومی ۱ و ۲ و ۳ (چاپ بیستم). تهران: نشر میزان
- ۸- معین، محمد (۱۳۷۶). فرهنگ فارسی ۶ جلد (چاپ پنجم). تهران: انتشارات امیر کبیر
- ۹- میرسعیدی، سید منصور (۱۳۸۱). مسئولیت کیفری، قلمرو و ارکان (چاپ سوم). تهران: نشر میزان

(ب) کتاب های عربی:

۱۰- ابن براج، القاضی عبد العزیز بن البراج الطرابلسی، ۱۴۰۶ هـ. ق، المہذب، دورہ ۲ جلدی، قم، مؤسسہ النشر الاسلامی.

۱۱- ابن زہرہ، حمزہ بن علی بن زہرۃ الحلبی (۱۴۱۷ق). غنیۃ النزوع إلى علمی الأصول و الفروع (چاپ اول). قم: مؤسسۃ الامام الصادق (ع)

۱۲- ابن سعید حلّی، یحیی (۴۰۵ ق). الجامع للشرائع. قم: مؤسسۃ سید الشہداء

۱۳- بحرانی، شیخ یوسف (۱۴۱۵ ق). الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة (چاپ اول). قم: مؤسسۃ النشر الاسلامی التابعۃ لجماعۃ المدرسین

۱۴- حایری، سید کاظم (۱۴۱۵ ق). القضاء فی الفقه الاسلامی جلد ۱. قم: نشر مجمع فکر اسلامی

۱۵- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ ق). وسائل الشیعہ جلد ۱ و ۱۸. قم: موسسہ آل البيت علیہم السلام.

۱۶- حلّی، فخرالمحققین (۱۳۸۷ ق). ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد جلد ۲ (چاپ اول). قم: موسسہ اسماعیلیان

۱۷- جزایری، سید محمد جعفر (۱۴۲۸ ق). ھدی الطالب الی شرح المکاسب جلد ۴. قم: نشر قلم

۱۸- رازی، محمد بن ابی بکر (۱۹۹۹ م). مختار صحاح. بیروت: نشر مکتبہ العصریہ

۱۹- زین الدین بن علی الجبلی العاملی (شہید ثانی) (۱۴۱۰ هـ. ق). الروضۃ البہیۃ فی شرح اللمعۃ الدمشقیۃ للشہید، دورہ ۱۰ جلدی (چاپ اول). قم: انتشارات داوری

۲۰- شمس الدین محمد بن مکی العاملی (شہید اوّل) (۱۴۱۲ هـ. ق). الدروس الشرعیۃ فی فقه الامامیۃ، دورہ ۳ جلدی (چاپ اول). قم: مؤسسۃ النشر الإسلامی

۲۱- طباطبائی حایری، علی ابن محمد (۱۷۱۸ ق). ریاض المسائل فی تحقیق الاحکام بالدلائل. قم: موسسہ آل البيت

۲۲- طریحی النجفی، فخرالدین (۱۳۷۵ ش). مجمع البحرین، جلد ۳. تہران: نشر المرتضویہ

۲۳- طبرسی، ابوالفضل بن حسن (۱۴۰۶ ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. بی جا: انتشارات دارالمعرفۃ

۲۴- طوسی، ابوجعفر محمد ابن حسن (۱۴۰۷ ق). تہذیب الاحکام. تہران: دارالکتب الاسلامیہ

- ۲۵- طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن بن علی (شیخ الطائفة) (۱۴۰۷ق). الخلاف، دوره ۶ جلدی. قم: مؤسسه النشر الاسلامی
- ۲۶- طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن (۱۳۹۰). النهایة فی مجرد الفقه و الفتاوی. بیروت: دارالکتب العربی.
- ۲۷- فراهیدی، خلیل ابن احمد (۱۴۳۴ ق). العین، جلد ۱. قم: موسسه دارالهجره
- ۲۸- کاشف الغطاء، شیخ جعفر (بی تا) (۱۴۲۲ ق). کشف الغطاء عن مبهمات شریعه الغراء. اصفهان: انتشارات مهدوی.
- ۲۹- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۷۹). الکافی، جلد ۶ قم: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- ۳۰- گلپایگانی، سید محمدرضا (۱۴۱۴ ق). الدر المنصود فی الاحکام الحدود، جلد ۲.
- ۳۱- مقدس اردبیلی، شیخ احمد (۱۴۰۳ ق). مجمع الفائدة و البرهان فی شرح ارشاد الاذهان، دوره ۱۴ جلدی. قم: جامعه المدرسین فی الحوزة العلمیة
- ۳۲- موسوی خویی، ابوالقاسم (۱۳۸۶ ش) مبانی تکلّم المنهاج القضاء و الحدود. نشر موسسه احیاء آثار امام خویی
- ۳۳- نجفی، محمدحسن (۱۳۸۶ ش). جواهرالکلام فی شرح شرائع الاسلام، جلد ۲۶، ۴۱ (چاپ پنجم)، تهران: انتشارات اسلامیة
- ج) مقاله های فارسی:
- ۳۴- زراعت، عباس؛ (۱۳۸۳). رشد کیفری. مجله دانشکده علوم انسانی سمنان، شماره ۸، صفحه ۱۲۵-۱۴۷
- ۳۵- زراعتی، حجت؛ (۱۳۸۴). بررسی روند تغییرات میانگین سن اولین قاعدگی در دختران ایرانی. فصل نامه باروری و ناباروری، صفحه ۵۲۳-۵۳۰
- ۳۶- عطازاده، سعید؛ (۱۳۹۲). معیار سن کیفری دختران در فقه و حقوق موضوعه. مطالعات حقوق تطبیقی، شماره ۲، صفحه ۵۷-۷۹
- ۳۷- نیک نژاد، عاطفه؛ مظلوم رهنی، علیرضا (۱۴۰۲). شیوه های جبران خسارت معنوی ناشی از نقص زیبایی خطای پزشکی. فصلنامه ی پژوهش های فقه و حقوق اسلامی، شماره ۷۴، دوره ۲۰، ص ۲۸۹-۲۷۲.
- د) قوانین و مقررات:
- ۳۷- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۶۸.
- ۳۸- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.